1

२४४१ ईशावास्य भाष्य

कर्मत्वविनियुक्ता इति त्रुटि:। त्वत्यादिषु साध्यत्वात्‌ कत्वादीशावास्यमित्यादिमंत्रे

१०भा०
१
श्रीगणेशाय नमः ॥ येनात्मना यरेणेशावास्यं तं विश्वमशेषतः सोहं देहहृषीकाभिवर्जितो देहतद्गुणैः ईशावास्यमित्यादिमंत्राः न व्याचिख्यासुर्भगवान्‌ भाष्यकारः तेषां कर्मशेषत्वाशंकां तावन्निरस्यति तथाहि कर्मजडाः केचन मन्यंते ईशावास्यमित्यादयो मंत्राः कर्मशेषाः मंत्रत्वादिषेत्वादिमंत्रवत्‌ न पृथक्‌ प्रयोजनाद्यभावाद व्यासेपाइति तान्प्रत्याह ईशावास्यमित्यादयः इति ईशेत्यादिकाः कर्मविनियोजकप्रमाणादर्शनात्‌ प्रकरणांतरत्वाच्च सर्वः श्रौतविनियोगाभावे लिंगादिद्वारा तदनंतरं नीयमानानां कर्मसंबन्धप्रकाशनसामर्थ्यात्‌ विनियोग इति त्वेवं नेयथा

श्रीगणेशाय नमः ॥ येनात्मनापरेणेशावास्यं तं विश्वमशेषतः सोहं देहहृषीकाभिवर्जितो देहतद्गुणैः
येनात्मनायरेणेशावास्यं विश्वमशेषतः सोहं देह [illegible] १ ईशावास्यमित्यादयो मंत्राः कर्मस्वविनियुक्ताः तेषामकर्मशेषस्यात्मनो याथात्म्यप्रकाशकत्वात्‌ याथात्म्यं चात्मनः ॥१॥

नियोगः न चाकर्मशेषात्मप्रकाशनसामर्थ्येन कर्मस्वेषां विनियोग इत्याह अकर्मशेषस्यात्मन इति शु[illegible]द्धादिविशेषणस्यात्मनः कर्मशेषत्वे प्रमाणाभावात्‌ तथा याथात्म्यं न केवलं कर्मानुपयोगि [illegible] इत्याह याथात्म्यं चेति शुद्धत्वं [illegible] केनापि पाप्मनाविद्धः सर्वत्रैकात्मत्व[illegible] [illegible] कर्म [illegible] तोके लापातप्रतिपत्तिरुत्पत्त्याद्यशीति निरूण्डिरेवं कर्मप्रवृत्तिविरुद्धः श्रीराम ॥१॥

लिंगेनसायने न युक्ता

३

ईशा त्यप्रत्ययसंवादोपि बलवत्ते कारणं प्रसिद्धं विधते वोपनिषद्धार्थी गीतादि स्वेतरः तस्मादुपनिषत्समन्वयेनाव
२ गम्यमानमेकात्म्यं न प्रमाणान्तरानुपलम्भविरोधेनोपालम्भनीयं यद्वा [illegible] णान्युपलभ्यमानमपि रूपं च
[illegible] मानं [illegible] तत्त्वे कात्म्यमपि नाप [illegible] मित्याह गीतानामिति समस्तं [illegible] भूतेषु [illegible]
[illegible]
तस्य कथा [illegible]
[illegible] निरधिकारत्वात् [illegible] तस्मादिति [illegible] विज्ञान

गीतानां मोक्षधर्माणां चैवं परत्वात् तस्मादात्मनोऽनेकत्वकर्तृत्वभोक्तृत्वादिद्यामुक्तपापविद्
वादिचोपादायलोकबुद्धिसिद्धं कर्माणि विहितानि यो हि कर्मफलेनार्थी दृष्टेन ब्रह्मवर्चसादिनादृ
ष्टेन स्वर्गादिना वद्धिजातिरहं न काणकुब्जत्वादिगुणैरनधिकारधर्मवानित्यस्मात्तेन मन्यते सोधिक्रियते
कर्मस्विति स्म्याधिकारविदो वदन्ति॥ कुंडलादि २

नन्वतः इष्टव्य तस्य कर्मकाण्डप्रामाण्ये यथा न हिंस्यात् सर्वभूतानीति निषेधशास्त्रार्थनिश्चयवतः इष्टव्यतस्य श्येना
दिविधिप्रामाण्यं यथा चातीव्रक्रोधाक्रान्तस्यान्तेऽप्रसेवश्येनादिप्रामाण्यं तेषां मिथ्यात्मदर्शिनेप्रसेवकर्मविधि
प्रामाण्यमित्यर्थः अत्रजैमिनिप्रभृतीनामपि सन्तीत्याह यो हीत्यादिना अर्थित्वादिस्वकस्य कर्मण्यधिकारस्य
धात्ये प्रतिष्ठापितः तत्रार्थित्वादि मिथ्याज्ञाननिदानेन हिनोऽविनिश्चितस्य स्वतश्चैव दुःखासंसर्गिणः परमानं
दस्वभावस्य सुखं मे स्याद्दुःखं मा भूदित्यर्थित्वे शरीरादिरूपसामर्थ्येन च समर्थो हमिति मानिते मिथ्याज्ञानेविना

मे १

[illegible]

रम

१

आत्मनः कर्मशेषत्वाय [illegible] रूपत्वाभावात् यः कर्मशेषः स उत्पाद्यादिरूपो दृष्टः यथा पुरोडाशादि [illegible] न चायमात्मा [illegible] उत्पाद्यादिरूपः [illegible]
शः इति कर्मशेषत्वव्यापकोत्पाद्यादिरूपत्वव्यावर्तमान आत्मनः कर्मशेषत्वमपि व्यावर्तयति यथा [illegible] व्यावर्तमानो [illegible] ऽपि व्या-
वर्तयतीति तद्वत् ॥

ह

किं च यः कर्मशेषः स उत्पाद्यो दृष्टो यथा पुरोडाशादिर्विकार्यः सोमादिराप्यो मन्त्रादिः संस्कार्यो व्रीह्यादिस्तदुत्पाद्यादिरूप-
त्वं व्यापकं व्यावर्तमानमात्मयाथात्म्यस्य कर्मशेषत्वमपि व्यावर्तयति तथा आत्मयाथात्म्यं कर्तृभोक्तृ च न भवति येन म-
मेदं स्मीहितसाधनेनैतन्मया कर्तव्यमिति संकल्पपुरःसरः कर्ता न यः स्यात्तदेवाह नचैवमिति ननूपनिषद्गत-
योपयोगित्वात् अन्यस्य च प्रमाणस्यादर्शनान्न निरूपणमेवैतादृश आत्मयाथात्म्यं तत्राह सर्वासामिति यस्य स्वरू-
पः स शब्दार्थः इति श्रीमीमांसकप्रसिद्धेः सर्वासामुपनिषदां ऐकात्म्यतात्पर्यदर्शनात् ननु योपयोगित्वमुपनिषदंशा-
नामेवं कुतस्तथाहि ईशावास्यमिदं सर्वं स पर्यगाच्छुक्रमकायमित्यादि अनेजदेकं तदेजति तदन्तरस्य सर्वस्यास्य बाह्यत इत्यादिदर्शनात्

शुद्धापापविद्धत्वैकत्वनित्यत्वाशरीरत्वसर्वगतत्वादिब्रह्मात्मनाऽत्र कर्मणा विरुध्यते इति युक्तो वैपर्येण
कर्मसंबन्धिनियोगः नचैवं लक्षणमात्मनो याथात्म्यमुत्पाद्यं विकार्यमाप्यं संस्कार्यं वा कर्तृभोक्तृरूपं वा येन
कर्मशेषता स्यात् सर्वासामुपनिषदामात्मयाथात्म्यनिरूपणेनैवोपक्षयात् ॥ रूपं २

नैतद्देवा आप्नुवन्पूर्वमर्षदिति संकीर्तनात् तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः इति फलश्रवणसंकीर्तनात्
कुर्वन्नेवेह इति जिजीविषेदिति भेददर्शिनः कर्मकरणान्न वादे असुर्या नाम त इत्यादि निन्दयैकात्म्यदर्शनस्य स्तुतत्वात्
तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधातीति निरुपाधिना नाम्नो अस्यास्तावदुपनिषद ऐकात्म्यतात्पर्यं दृश्यते एवमन्यासाम् ॥
उपनिषदामुपक्रमोपसंहारैकरूप्याभ्यासापूर्वताफलवत्तार्थवादोपपत्तिरूपाणि षड्तात्पर्यलिङ्गानि विक-
ल्पेन सम्भवन्त्येन वास्माभिस्तत्तल्लोके दर्शितानीति नेह प्रतन्यन्ते ॥

३ केचन बंधोस्ति न मोक्षो ... तानानसप्रकाशस्यास्तिति शंकाकारोमहः स्वरइतिपस्योपदेशिक
ज्ञान मात्रेणानर्थ तद्यत्वेन निराक्रियते तस्य विचारादिप्रबलेन तत्प्रकाशो सति अन्तरह हि स्तिरक्रियते इत्यभिप्रेत्य संद
र्शनमाह यथेति चंदनागुर्वादेरुदकादिसंबंधाद्दुर्गंधादिना आरोपितं दौर्गंध्यं औपाधिकं मिथ्यातद्यथा तत्स्वरूप
निघर्षणाभिव्यक्तेन स्वाभाविकगंधेनाच्छाद्यते तद्वदित्यादेर्वस्तुतः स्वरूपावान्मिथ्यावस्तुबुद्धिबाधकत्वं संभवती
त्याह तद्वदेवेति । स्वभावोऽनादिरविद्यातत्कार्यं स्वाभाविकमित्यादिवाधतयोस्पष्टप्रदर्शनार्थ विशेषणं एवं
यथा चंदनागुर्वादेरुदकादिसंबंधजं केदादिदौर्गंध्यं तत्स्वरूपनिघर्षणेनाच्छाद्यते स्वेन पारमार्थिकेन
गंधेन ईशात इदं देवहि स्वात्मन्यध्यस्तं स्वाभाविकं कर्तृत्व भोक्तृत्वादिलक्षणं जगत्द्वैतरूपं पृथिव्यां जग
त्यामित्युपलक्षणार्थ तात्सर्वमेव नामरूपकर्मांख्यं विकारजातं परमार्थसत्यात्मभावनया

तेन त्यक्तेन भुंजीथा मा गृधः कस्यस्विद्धनं ॥१॥

न पापप्रसक्तिः स्यात् एवमीश्वरात्मभावनया युक्तस्य पुत्राद्येषणात्रयसंन्यास एवाधिकारो न कर्मसु
तेन त्यक्तेन त्यागेनेत्यर्थः नहि त्यक्तो मृतः पुत्रो भृत्यो वा आत्मसंबंधिताया अभावादात्मानं पालयत्यतस्त्या
गेनेत्ययमेवार्थो भुंजीथाः पालयेथाः ॥

विचारादिप्रपत्नवतोऽन्तर्हितस्य तिरस्कारसंभावनामुक्त्वा ... स्य सर्वमिदमहं चेति एवेतिभावनायामेवा
धिकृतस्य युक्तिकुशलस्य च विचारेधिकृतस्य च सर्वकर्मसंन्यासएवाधिकार इत्यह मे त्रेति विवक्षितः तेन त्यक्तेनेति
दर्शिना अत्र त्यागाद्यपरामर्शं तत्र जनैव हितत्वे ... प्रसक्तपरं पदमित्यत्राप्युक्तत्वात् पुत्राद्येषणा ... तु विशेष
हेतुं तेन प्रसिद्धत्वात्त्यागमित्याह एवमीश्वरात्मेति वि... संन्यासं त्यागेति तेन त्यक्तेनेति साधनाभावमात्रविवक्षितः स्या ॥

यस्मादात्मयाथात्म्यप्रकाशका मन्त्रा न कर्मविधिशेषभूताः न च मानान्तरविरुद्धार्थास्तस्मात्प्रयोजनादिमत्त्व
मपि तेषां सिद्धमित्याह तस्मादेव इति आक्षेपमुक्त्वा प्रतिपदं व्याख्याति ईशेति ईश ऐश्वर्ये इत्यस्य धातोः
क्विप्प्रत्यये क्विबन्तरूपमीट् तस्य तृतीयैकवचनमीशेति ननु कानीट् क्विपविधानात्स्वात्मनश्चाविक्रियत्वात्
कथं क्विबन्तशब्दवाच्यतेति तत्राह ईशितेति मायोपाधिरीशनकर्तृत्वसंभवात् क्विबन्तशब्दवाच्यता न विरुद्ध्य
ते निरुपाधिकस्य लक्ष्यत्वेऽपि विरुध्यतीत्यर्थः ईशित्री शितृत्वभावेन भेदं नार्हं प्राप्यादित्याशङ्क्याह स सर्व

तस्मादेतेषां मन्त्राणामात्मनो याथात्म्यप्रकाशनेनात्मविषयं स्वाभाविकमज्ञानं निवर्तयन्तः शोकमोहादि
संसारधर्मविच्छित्तिसाधनमात्मैकत्वादिविज्ञानमुत्पादयन्तीति एवमुक्ताधिकारिविधेयसंबं
धप्रयोजनान्मन्त्रान्संक्षेपतो व्याख्यास्यामः ईशा ईष्ट इतीट् तेनेशा ईशिता परमेश्वरः परमात्मा स
र्वस्य स हि सर्वमीष्टे सर्वजन्तूनामात्मा सन् तेन स्वेनात्मनेशा वास्यमाच्छादनीयं किं इदं सर्वं

ॐ ईशा वास्यमिदं सर्वं यत्किंचि जगत्यां जगत्॥१॥

यत्किंचिज्जगत्यां पृथिव्यां जगत् तत्सर्वं स्वेनात्मनेशेन प्रत्यगात्मतयाहमेवेदं सर्वमिति परमार्थस
त्यरूपेणानृतमिदं सर्वमाच्छादनीयं स्वेन परमात्मना॥

जन्तूनामात्मा सन्निति यथादर्शादिषु प्रतिबिम्बानामात्मा बिम्बभूतो देवदत्तः ईशिता भवति तथा कल्पितभेदेने
शित्री शितृत्वभावसंभवान्न बाधक[illegible] संभवतीत्यर्थः वस आच्छादने इत्यस्य रूपं वास्यं तत्तदीश्वरात्मक
येव सर्वं स्वात्मनाच्छादनीयं [illegible] सर्वात्मक ईश्वरोऽस्मी

नित्यमुक्तमेव तत्त्वोपदेशः छान्दोग्ये तत्त्वमसीति च विदित्वा
र्थः ब्रह्मैव सर्वमात्मैव सत्प्रकाशविशेषतः हेयोपादेय
मा[illegible]नस स्वाप्रवर्तीर्यते॥

ई॰शा॰
५

यथाभूतमिति येन यादृशं प्रतिबिम्बं विहितं वादेवतादिस्थानमनुष्ठितं तदनुरूपमेव योनिं प्राप्नोतीत्यर्थः आ
त्महनं तत्त्वस्यापि दर्शनेऽपि निरूपितं कथमविद्वांसः आत्महनः मारा इत्याह कर्णांतरमिति उदरमध्ये जोधात्मा
कारे प्रसंगाभावात् श्रेष्ठं स्वाध्यायेन तिरस्करणमेवात्महननं तत्त्विस्मृतिः अविद्यादोषेणेति यथाकस्यचित्

4

तान्यावर्तनानि प्रेत्य स्वलोकादिमे देहं अभिगच्छन्ति यथाकर्म यथाश्रुतं ये के चात्महनः आत्मा
नं घ्नंतीत्यात्महनः के ते ये अविद्वांसः कथं ते आत्मानं नित्यं हिंसंतीत्यत्र अविद्यादोषेण विद्यमानस्यात्म
नस्तिरस्करणात् विद्यमानस्यात्मनो यत्कार्यं फलमजरामरत्वादिसंवेदना

तांस्ते प्रेत्याभिगच्छंति ये के चात्महनो जनाः ॥३॥

हिंसनं तद्धतस्येव तिरोभूतं भवतीति प्राकृता अविद्वांसो जना आत्महन उच्यते तेन
हि स्वात्महननदोषेण संसरंति ३ यस्यात्मनो हननात् विद्वांसः संसरंतीति तद्विपर्ययाद्विद्वां
सो जना मुच्यंते नात्महनः तत्कीदृगात्मतत्त्वमित्युच्यते ४ ॥ ॥

ऽस्य मिथ्याभिशापोऽवश्यं वध इत्युच्यते तद्वदात्मनि प्रासिद्ध्याध्यासोऽहिंसैव सत्यर्थः अजरामरत्वादिलक्ष
णोऽहमिति संवेदनमविधानं वा यत्कार्यं तद्विहतस्यैव न दृश्यत इति हननमुपचर्यते सा हविद्यमानस्यैति राम
अस्य आत्मघातकस्याप्य

५

निष्क्रियात्मस्वरूपावस्थानानुकूलत्वात्। त्यागस्यैतस्यार्थः संन्यासिनः शरीरसंधारणोपयुक्तकौपीनाच्छादनभिक्षा-
शनादिव्यतिरिक्तेपि कस्यचिद्धनस्य परिग्रहे रागश्च प्राप्नोति तन्निरोधे यत्नः कर्तव्यः तस्य प्रधाननिरोधित्वादिसमिति स-
निषमाहितः धनमाह एवं समस्तेषु धनादिषु तिस्विदिति निपातस्य सामान्यार्थत्वात्कस्य स्विदिति वितर्कार्थत्वमन्यत्र प्रसिद्धं
न हि [illegible] ति अनर्थको [illegible] व्यवहारे दृष्टः [illegible] त्मनस्त्वेदं सर्वं शेषभूतं तेजोऽस्य विसर्जितं लात्। अतः॥
[illegible] सर्वमिषाकोथा विषयः एव नास्तीत्यर्थः। अथ मंत्रस्य पूर्वोक्ति-

एवं संक्षेपः॥ [illegible] मा कस्य [illegible] विषयां कस्य स्विद्धनं कस्य चिद्वा परस्य वाध-
नं मा कांक्षीरित्यर्थः स्विदिति समर्थको निपातः अथवा मा गृधः कस्य स्वित्कस्य स्विद्धनमित्याक्षेपार्थो॥
न कस्य चिद्धनमस्ति यतस्त्वात्मैव सर्वमितीश्वरभावनया सर्वं त्यक्तम् अतः आत्मनैवेदं सर्वमेव च स- र्वमा
र्वमतो मिथ्याविषयां गृधिं मा कार्षीरित्यर्थः एवमात्मविदा पुत्राद्येषणात्रयसंन्यासेनात्मा निष्ठाया

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतꣳ समाः समक्षमः॥

आत्मानमशिक्तवादिनो अथेतरस्यानात्मज्ञतया आत्मग्रहणाशक्तस्येदमुपदिशति मंत्रः कुर्व-
न्नित्यादि कुर्वन्नेवेह निवर्तयन्नेव कर्माणि अग्निहोत्रादीनि जिजीविषेत् जीवितुमिच्छेत् शतं शतसंख्याकाः स- समाः २
माः संवत्सरान् तावद्धि पुरुषस्य परमायुर्निरूपितं तथा च प्राप्तानुवादेन यज्जिजीविषेच्छतं वर्षाणि तत्कु-
र्वन्नेव कर्माणीत्येतद्विधीयते
नत्वोपदेशः कृतः [illegible] पादेनायथस्य [illegible] न स्यात्संन्यासानधिकारतः च [illegible] पादेन संन्यासिनो नियमविधिः कृतः इति
प्रतिपदं व्याख्यायसंक्षेपेणार्थो मन्त्रवद्ध [illegible] तरस्य संवधामिविधिस्तस्याः एवमात्मविदः संन्यासादिना पूर्वमंत्रेण ज्ञाननिष्ठा
तं यस्य तस्येतरमंत्रेण कर्मविधि [illegible] त्वाकांक्षाद्धि [illegible] ति।

अथ १ ज्ञान १

...त्तत्कर्मणां योग्यतापि स्त्र्यादिनाधिकारं कर्मविरुद्धं तद्विविधप्रकरणभेदेन विवृणुते मंत्रार्थं ब्राह्मणसं
मतिं दर्शयितुमुपक्रमते । अनयोरस्मेत्यादिना ... लोके ... यणम्पत इत्याद्यं व्याह मनएवेति जाया॥
मे स्यादथ प्रजा... यीति मे स्यादथ कर्म कुर्वीतेति कामयमानस्य सर्वथैव वाक्प्राणो जायापाङ्क्तिपदानि संपद्यन्ते तदाह ध्यात्मे
जायादि संपत्तिं दर्शयन्नेतस्य लिङ्गेन मन आत्मेति मनस्यात्माभिमानं प्रदानं कार्यं वाक्प्राणाविवासकामिन्यफलामे स्युः
प्रीमनोविज्ञे मिता कामिनी मुपभुञ्जानोऽस्य प्रसिद्धं तद्दृश्य मपीत्यर्थः तेषां च कर्मणां फलं संसार इति वैराग्यं पितॄन् वदति

णि जिज्ञी विचाहिति कर्मनिष्ठे ... द्वितीयो वेदार्थः अनयोरस्य निष्ठयोः मंत्रप्रदर्शितयोर्विभागोऽ
न्तदारण्यके पि दर्शितः सोऽकामयत जाया मे स्यादित्यादिना अतस्य कामिनः कर्माणीति मनएवास्या
त्मवाक्जायेत्यादि वचनाद्दाराः न कामिनि निश्चितमवगम्यते तथा च फलं संसारः सर्गस्तेषामात्मभावे
नात्मस्वरूपावस्थानं जायाद्येषणा ... सेनायासेन चात्मविदां कर्मनिष्ठा प्रातिकूल्येनात्मस्वरू
पनिष्ठैव प्रदर्शिता किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमात्मायं लोक इत्यादिना ॥ ० ॥

... इति ... एकं सा धारणमनेन ... सवीशते ... दीनां ... प्रकृते दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्य भोगसा
धनानि मनोवाक्प्राणलक्षणानि यत्रार्थमेकेन सप्तैतिनि ... सर्गो दर्शितः ... मेधया तपसा
जनयत् पितेत्यादिना अत्रैजोपजमानएव विहितप्रतिलिङ्गानकर्मान्तं ज्ञानान् तस्य संसारस्य साभासोऽप
यो ... जनकतासितो ... पुत्रस्य पितुः ... मम ... आत्मनाधासेन मनसा ... वसंबंधा धा
... सेनावस्थानं संसारप्रसिद्धमर्थः

ऋतविधानादर्शना संसरणमेव फलमित्याह तेनेहीति उत्तरमंत्र भवनात्पति पश्चात्मनःसादिना अविक्रियात्मक
मेकं चेहत्मतते कथं केचन स्वर्गगामिनः केचन नरकगामिनः इति संसारं कथयन्सर्वोपि नतूपाधिनिबंधने सप्रिप्रे स्यात २
साहमनेस इत्यादिना उपाधेरनुवर्तनेनाद्धिक्रियादिव्यवहारा अपत्मिति शेषः नन्तु मनसो देहांतस्यालाद्धिर्गमना
स्यात॥

अनेजत् न एजत् एजृ कंपने कंपनं चलनं स्यात् प्रवृत्तिस्तद्वर्जितं सर्वदैकरूपमित्यर्थः तद्धि एकं स
र्वभूतेषु मनसः संकल्पादिलक्षणाज्जवीयो जववत्तरं कथं विरुद्धमुच्यते ध्रुवं निश्चलमिदं मनसो ज
वीय इति च नैष दोषः निरुपाध्युपाधिमत्तोपपत्तेः तत्र निरुपाधिकेन स्वरूपेणोच्यते अनेजदेकमिति
मनसोंतःकरणस्य संकल्पादिलक्षणसोपाधेरनुवर्तनेनाधिहदेहस्थो मनसो ब्रह्मलोकादिदूरस्थसंक स्य ४

अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनद्देवा आप्नुवन्पूर्वमर्षत् ॥०——

त्यनैकक्षणमात्रा द्रुवतीत्यतो मनोजविष्ठं लोके प्रसिद्धं तस्मिन्मनसि ब्रह्मलोकादीन्द्रुतं गच्छति सति
प्रथमं प्राप्त इवात्मचैतन्याभासो गृह्यते अतो मनसो जवीय इत्याह नैनद्देवा द्योतनाद्देवाश्चक्षुरादीनि इं
द्रियाणि एतत्प्रकृतमात्मतत्त्वं नाप्नुवन्न प्राप्तवंतस्तेभ्यो मनो जवीयो मनोव्यापारव्यवहितत्वादाभासमात्र
मप्यात्मनो नैव देवानां विषयीभवति

योगः तथैव वेगवत्वमित्याशंक्याह पूर्वमर्षदिति जवीयस्त्वादश्वादिवन्नहि चक्षुरादिग्राह्यत्वप्राप्तमित्याशंक्याह नैन
देवा इति चक्षुरादय प्रवर्तनमनोव्यापारपूर्वकत्वात् द्विविधव्यवहितैश्चक्षुरादिभिर्विषयत्व मप्यात्मनो न संभवतीत्यर्थः ॥०——

श्रीतिनसात्तन ३

एवं मन्त्रप्रदर्शिते निष्ठाद्वये ब्राह्मणसंमतिं दर्शयितुं प्रकरणविभागं दर्शयति ये तु आत्मज्ञाननिष्ठा इत्यादिनास्य
इत्यर्थः साध्यसाधनभेदोपमर्देन यदात्मैकत्वविज्ञानं यस्मिन्सर्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्वि
ज्ञानत इत्यवधारणेनोक्तं पूर्वार्धेनोत्तरार्धेन च संसारनिवृत्तिफलं तेनैके मन्त्रेणैकेन सूचितः सम्यक्॥

ये तु ज्ञाननिष्ठाः संन्यासिनस्तेभ्यो असुर्या नाम ते इत्यादिनाऽविद्वन्निन्दाद्वारेणात्मनो याथात्म्यं
स पर्यगाद् इत्येतदन्तैर्मन्त्रैरुपदिष्टं ते ह्यत्राधिकृता न कामिन इति तथा च श्वेताश्वतरा
णां मन्त्रोपनिषदि अत्याश्रमिभ्यः परमं पवित्रं प्रोवाच सम्यगृषिसङ्घजुष्टम् इत्यादि विभ
ज्योक्तं ये तु कर्मनिष्ठाः कर्म कुर्वन्त एव जिजीविषवस्तेभ्य इदमुच्यते अन्धं तम इत्यादि कथं
पुनरेवमवगम्यते न तु सर्वेषामिति उच्यते अकामिनः साध्यसाधनभेदोपमर्देन यस्मिन्स
6 र्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः इति यदात्मैकत्वविज्ञा
नं तन्न केनचित्कर्मणा ज्ञानान्तरेण वा ह्यमूढः समुच्चिचीषति इह तु समुच्चिचीषयाऽविद्वन्निन्दा मु
क्रियते तत्र च यस्य येन समुच्चयः सम्भवति न्यायतः शास्त्रतो वा तदिहोच्यते यद्दैवं वित्तं देवता
विषयं ज्ञानं कर्मसम्बन्धित्वेनोपन्यस्तं न परमात्मज्ञानं विद्यया देवलोक इति

जीविषति अन्धं तम इत्यादेस्तु समुच्चिचीषया अविद्वदादिनिन्दा इत्युपन्यस्ते ततः किमित्यत आह तत्र चे
ति यस्येति कस्य तर्हि ज्ञानस्य कर्मसमुच्चयः सम्भवतीत्याह यद्दैवं वित्तमिति पञ्चोके भास्करेणेशावास्यमिति
मन्त्रे ब्रह्मविद्यायाः प्रक्रान्तत्वात् तस्मादेव समुच्चिचीषयानिन्दोच्यत इति तद्दूषयति नहि प्रक्रान्तमित्येतावता

तिचेन्न विद्यो…
येतदुक्तं…न्नस्मिन्नेवा…
…ति…मृत… …नैवाप्नो।

ईशावास्यभाष्य पत्र १४

7

…मेवौ… …त्मतोजुहराणकारि… …तप…
…संभव… …व यामिद… नशां कुर्मि…
।नमस्त [illegible] …भवेम…